

ОСОБЛИВОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ ОЗНАК ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ АБО ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ ОСОБАМИ, ЯКІ КЕРУЮТЬ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ

БЕСЧАСТНА Вікторія Вікторівна - аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

УДК 343.346

В статті досліджені особливості встановлення признаков об'єктивної сторони порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами. Об'єктивними признаками об'єктивної сторони порушення, передбаченого ст. 286 УК, признані діяння в виді порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту, общественно опасные последствия, предусмотренные в частях 1-3 ст. 286 УК, необходимая причинная связь между ними, орудие и обстановка совершения преступления.

Ключевые слова: нарушение правил безопасности дорожного движения или эксплуатации транспорта лицами, которые управляют транспортными средствами, объективная сторона, признаки.

Постановка проблеми

В Україні проблема забезпечення безпеки дорожнього руху стоїть надзвичайно гостро. Так, згідно з офіційною статистикою кількість злочинів, пов'язаних з порушенням правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, за останні роки дещо знизилася, проте їх кількість й досі залишається значною: у 2016 р. було зареєстровано 11157 злочинів, передбачених ст. 286 КК України, 1983 з яких спричинили смерть потерпілого, у 2017 р. – 10011 таких злочинів, 2015 з яких спричинили смерть потерпілого, у 2018 р. – 8175 таких злочинів, 1822 з яких спричинили смерть потерпілого [1]. У той же час слід за-

значити, що в практичній діяльності судових і правоохоронних органів встановлення ознак порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, викликає значні труднощі. Це безпосередньо пов'язано з певною специфікою об'єктивних ознак цього злочину, обов'язковою складовою якого є використання техніки, а саме механічних транспортних засобів та експлуатації їх в умовах дорожнього руху. Відповідно з'ясування особливостей встановлення ознак об'єктивної сторони порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, викликає як науковий, так і практичний інтерес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідженням теоретичних проблем об'єктивної сторони складу злочину займалася значна кількість науковців. Вагомий внесок у розробку зазначеного питання внесли Ю. В. Александров, П. П. Андрушко, В. І. Антипов, М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, М. І. Ковальов, В. М. Кудрявцев, П. С. Матишевський, М. І. Мельник, В. О. Навроцький, В. В. Сташис, В. Я. Тацій, Г. В. Тимейко та інші вчені. Питаннями дослідження окремих аспектів об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 286 КК України, займалися такі вчені, як С. В. Бабанін, А. А. Вознюк, С. В. Гізімчук, О. В. Євдомімова, О. С. Коробка, Г. С. Крайник, Є. В. Кузьмічова-Кисленко, В. В. Мизнікова, В. А. Мисливий, А. Є. Овчаренко, І. С. Печук та інші.

Метою цієї статті є дослідження особливостей встановлення ознак об'єктивної сторони порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами.

Виклад основного матеріалу

Склад злочину, передбачений ст. 286 КК традиційно вважається матеріальним, тобто таким, у якому суспільно небезпечні наслідки є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони. Відповідно обов'язковими ознаками його об'єктивної сторони слід визначити: 1) діяння у вигляді порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами; 2) суспільно небезпечні наслідки у вигляді шкоди життю та здоров'ю потерпілого або потерпілих (мінімально середньої тяжкості тілесні ушкодження); 3) причинний зв'язок між ними. Саме чітке встановлення та доведення ознак об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 286 КК, надає можливість відносно точно відновити картину злочину, довести факт його вчинення, відмежувати його від адміністративного правопорушення, а також стати передумовою встановлення вини в діяннях особи, що здійснила порушення правил дорожнього руху та експлуатації транспорту.

Особливістю диспозиції ст. 286 КК є те, що вона є бланкетною, відповідно для встановлення змісту діяння у вигляді порушення правил дорожнього руху необхідно звернутися до відповідних нормативно-правових документів. Окрім Правил дорожнього руху, затверджених Постановою Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2001 р. № 1306 [2], існують й інші нормативні акти, що регламентують безпеку дорожнього руху та експлуатацію транспорту, такі як: Правила проїзду великогабаритних та великовагових транспортних засобів автомобільними дорогами, вулицями та залізничними переїздами, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 18 січня 2001 р. № 30; Правила експлуатації колісних транспортних засобів, затверджені Наказом Міністерства інфраструктури України від 26.07.2013 № 550; Правила дорожнього перевезення небезпечних вантажів, затверджені наказом МВС України 4 серпня 2018 року № 656, які визначають порядок та основні вимоги до забезпечення безпеки до-

рожнього перевезення небезпечних вантажів на всій території України. Як зазначається у Правилах дорожнього руху України, інші нормативні акти, що стосуються особливостей дорожнього руху (перевезення спеціальних вантажів, експлуатація транспортних засобів окремих видів, рух на закритій території тощо), мають ґрунтуватися на вимогах Правил дорожнього руху. Суди повинні ретельно з'ясувати і зазначити у вирокі, у чому саме полягали названі у перелічених статтях порушення; норми яких правил, інструкцій, інших нормативних актів не дотримано; чи є причинний зв'язок між цими порушеннями та передбаченими законом суспільно небезпечними наслідками [3].

Діяння як складова частина об'єктивної сторони порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, полягає в наступному:

1) *порушенні правил безпеки дорожнього руху* – дії чи бездіяльності особи, яка керує транспортним засобом, що пов'язане з порушенням одного чи декількох вимог Правил дорожнього руху та інших нормативних актів, які регламентують безпеку дорожнього руху. Так, відповідно до пунктів 1.3-4 Правил дорожнього руху всі учасники дорожнього руху зобов'язані знати й неухильно виконувати вимоги цих Правил, а також бути взаємно ввічливими. Кожний учасник дорожнього руху має право розраховувати на те, що й інші учасники виконують ці Правила. Дії або бездіяльність учасників дорожнього руху та інших осіб не повинні створювати небезпеку чи перешкоду для руху, загрожувати життю або здоров'ю громадян, завдавати матеріальних збитків [2].

2) *порушенні правил експлуатації* – дії чи бездіяльності, тобто невиконанні вимог тих нормативно-правових актів, які регламентують безпечне використання транспортного засобу під час його руху: відносно розташування людей та вантажу, стану гальмової системи, типу шин тощо. Відповідно до Закону України «Про дорожній рух» від 30 червня 1993 р. № 3353-ХІІ, до участі у дорожньому русі допускаються ті транспортні засоби, конструкція і технічний стан яких відповідають вимогам діючих в Україні правил, нормативів і стандартів, що мають сертифікат на відповідність

цим вимогам, укомплектовані у встановленому порядку, а у разі, якщо транспортний засіб згідно з цим Законом підлягає обов'язковому технічному контролю, пройшов такий контроль; не допускається участь у дорожньому русі транспортних засобів з правим розташуванням керма (ст. 29); конструкція транспортних засобів повинна відповідати вимогам сучасних правил, нормативів і стандартів, встановленим рівням викидів забруднюючих речовин в атмосферу, а нормативно-технічна документація має бути узгоджена з відповідними уповноваженими державними органами (ст. 30) тощо [4]. Обов'язок щодо забезпечення належного технічного стану транспортних засобів та ремонту згідно з нормативами, встановленими виробниками відповідних транспортних засобів, покладається на їх власників або інших осіб, які їх експлуатують, згідно з чинним законодавством.

Під час кваліфікації злочину, передбаченого ст. 286 КК, важливим є встановлення не лише діяння, а й суспільно небезпечного наслідку у вигляді середньої тяжкості тілесних ушкоджень (ч. 1), смерті або тяжких тілесних ушкоджень (ч. 2) та загибелі кількох осіб (ч. 3). Якщо під час розслідування буде встановлено відсутність зазначених наслідків, особу, що керувала транспортним засобом, можливо притягти лише до адміністративної відповідальності за ст. 124 КУпАП, незалежно від того, скільки пунктів Правил дорожнього руху вона порушила або розміру спричиненої нею матеріальної шкоди.

Окрім встановлення відповідних ознак діяння у вигляді порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, та зазначених у ст. 286 КК суспільно небезпечних наслідків необхідним є встановлення причинного зв'язку між ними, що на практиці викликає значні труднощі. Так, наприклад, коли потерпіла особа внаслідок порушення правил дорожнього руху або експлуатації транспорту помирає у лікарні, то необхідним є з'ясування причини її смерті, оскільки саме від цього залежатиме за якою частиною ст. 286 буде притягнуто до кримінальної відповідальності особу, що керувала транспортним засобом. Якщо смерть потерпілого настає з причин неякісного надання медичної допомоги у

лікарні, то дії особи, яка керувала транспортним засобом, мають кваліфікуватися як необережне спричинення середньої тяжкості або тяжких тілесних ушкоджень за ч. 1 або 2 ст. 286 КК України, оскільки настання смерті потерпілого не було наслідком дорожньо-транспортної пригоди, а стало наслідком неякісного надання медичної допомоги.

Особливо складним є встановлення причинного зв'язку у випадках порушення правил дорожнього руху відразу декількома учасниками дорожнього руху. Як зазначено у п. 7 Постанови Пленуму Верховного суду України «Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті» від 23.12.2005 №14 у випадках, коли передбачені ст. 286 КК суспільно небезпечні наслідки настали через порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту двома або більше водіями транспортних засобів, суди повинні з'ясовувати характер порушень, які допустив кожен із них, а також чи не було причиною порушення зазначених правил одним водієм їх недодержання іншим і чи мав перший можливість уникнути дорожньо-транспортної події та її наслідків. При цьому треба мати на увазі, що за певних умов виключається кримінальна відповідальність особи, яка порушила Правила дорожнього руху вимушено, через створення аварійної ситуації іншою особою, котра керувала транспортним засобом [3]. Так, наприклад, Постановою Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України було скасовано рішення районного і апеляційних судів за наступних обставин: за вироком суду Особа 3, керуючи автомобілем, який рухався по другорядній дорозі, і наближаючись до перехрестя із головною об'їзною дорогою, неправильно оцінив дорожню обстановку, проявив неухважність і всупереч вимогам дорожніх знаків 2.1, 2.2. та пп.12.3, 16.11 Правил дорожнього руху не надав дорогу автомобілю під керуванням Особи 2 та не почав своєчасно вживати заходів для зменшення швидкості аж до зупинки автомобіля, виїхав на перехрестя, на яке в цей час виїхав Особа 2, котрий, рухаючись зі швидкістю, вищою за допустиму, незважаючи на попередження дорожнього знаку 3.29 про сту-

пінчате зниження швидкості, всупереч вимогам п.12.9 «б» Правил дорожнього руху, швидкість не зменшив, і, неправильно оцінивши дорожню обстановку та проявивши неухважність, на порушення вимог пп.2.3 «б», 12.1, 12.3 цих же правил, перешкоду для руху, яку міг об'єктивно виявити, своєчасно не виявив та не вжив заходів для зменшення швидкості аж до зупинки автомобіля, що призвело до зіткнення керованих ними транспортних засобів та спричинення пасажиром обох автомобілів тяжких тілесних ушкоджень. Суд першої інстанції дійшов висновку, що обидва водії невиконанням зазначених вимог Правил дорожнього руху порушили правила безпеки руху і дії кожного з них перебувають у причинному зв'язку з наслідками дорожньо-транспортної події, та визнав їх винними за ч. 2 ст. 286 КК.

Розглядаючи справу у касаційному порядку, судова колегія у кримінальних справах Верховного суду встановила, що причиною зіткнення транспортних засобів і наслідків, що настали, були неправильні дії водія Особи 3, який перед виїздом з другорядної дороги на головну не дотримався вимог дорожніх знаків 2.1, 2.2 та пп.12.3. 16.11 Правил дорожнього руху і не надав дорогу транспортному засобу, що рухався по головній дорозі. Колегія суддів у своїй постанові зазначила, що відповідно до п. 1.4 Правил дорожнього руху водій Особа 2 вправі був розраховувати, що водій Особа 3 перед виїздом з другорядної дороги на головну зупиниться і надасть йому можливість проїхати перехрестя. Тому в причинному зв'язку із суспільно небезпечними наслідками, що настали, перебувають лише дії водія Особи 3 [5].

В іншій справі Судова палата у кримінальних справах Верховного Суду встановила відсутність доведеності причинного зв'язку між порушенням п. 2.9 (а) Правил дорожнього руху у вигляді керування транспортним засобом у стані алкогольного сп'яніння та настанням суспільно небезпечного наслідку у вигляді смерті водія скутера, оскільки судом першої інстанції не було встановлено причинний зв'язок між останніми. У зв'язку з цим Верховний Суд у своєму висновку зазначив, що за відсутністю причинного зв'язку між станом сп'яніння та настанням суспільно небезпечного наслідку, такий фізіологічний стан водія, як алкогольне сп'яніння, має визнаватися судом як обстави-

на, яка обтяжує покарання в порядку, передбаченому ст. 67 КК [6]. Слід зауважити, що після вступу в силу Проекту Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень, прийнятого Верховною Радою України 22.11.2018 р. і направленою на підпис Президенту України, КК України буде доповнено ст. 286-1 КК «Керування транспортними засобами в стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції» [7]. Диспозиція цієї статті сформульована як злочин з формальним складом, і не лише керування транспортним засобом в статті сп'яніння, а й спроби уникнути медичного освідування будуть кримінально караними. Науковці вже висловлювали певні зауваження щодо змісту даної норми ще на стадії її прийняття. Так, в цілому можна погодитися з Г. С. Крайником і А. Є. Овчаренко у тому, що введенням ст. 286-1 КК законодавець створює колізію між застосуванням п. 13 ст. 67 та ст. 286 КК України [7, с. 867]. О. С. Коробка навпаки вбачає позитивним відновлення радянського досвіду притягнення до відповідальності за ст. 286-1 КК за керування транспортним засобом в стані сп'яніння і встановлення її як спеціальної норми щодо ст. 286 КК [9, с. 867].- На нашу думку, поряд з позитивним аспектом у питанні посилення відповідальності за керування транспортним засобом у стані сп'яніння виникають досить вагомі зауваження щодо колізії її положення з уже діючою ст. 286 КК та обставин, що обтяжують покарання, відповідно вбачається необхідним подальше дослідження зазначених законодавчих новел до їх введення в силу.

Отже, необхідно підкреслити, що встановлення причинного зв'язку між діянням та наслідками у злочині, передбаченому ст. 286 КК України, є вкрай важливим, оскільки саме від цього залежить правильна кваліфікація дій винної особи і в кінцевому рахунку призначення об'єктивного і справедливого покарання за його вчинення.

Окрім вищевказаних ознак об'єктивної сторони складу злочину, вбачається, що обов'язковими для злочину, передбаченого ст. 286 КК, є такі факультативні ознаки

об'єктивної сторони, як знаряддя і обстановка вчинення злочину. Так, виходячи з диспозиції ч. 1 ст. 286 КК України, суспільно небезпечне діяння виникає тільки у разі керування винною особою транспортним засобом, а це означає, що транспортний засіб виступає знаряддям вчинення злочину, передбаченого ст. 286 КК України. Поняття транспортного засобу розкривається в примітці до ст. 286 КК України. Тобто, виходячи з положень ст. 286 КК України, порушення Правил дорожнього руху та експлуатації транспорту, що призвели до тяжких наслідків для здоров'я та життя потерпілого, будуть визнаватися злочином лише тоді, коли винна особа керуватиме лише механічним транспортним засобом.

Наступна факультативна ознака об'єктивної сторони складу злочину, яка у складі порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, що керують транспортними засобами, набуває статусу обов'язкової є обстановка вчинення злочину. Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту може відбуватися лише під час дорожнього руху. Серед науковців немає одностайності щодо оцінки цієї факультативної ознаки складу злочину, передбаченого ст. 286 КК. С. С. Яценко зазначає, що обов'язковою ознакою цього складу є саме час вчинення злочину, а саме час керування транспортним засобом, тобто тоді, коли він рухається [10, с. 748]. В. О. Навроцький навпаки визначає зазначену ознаку саме як обстановку вчинення злочину [11, с. 681-682]. На нашу думку, друга точка зору є більш ґрунтовною, оскільки законодавець визначає не конкретний час вчинення порушень правил дорожнього руху, а обстановку його вчинення, що пов'язується з ситуацією підпорядкування руху транспортного засобу правилам дорожнього руху. Інші ознаки об'єктивної сторони такі, як спосіб, місце, засоби вчинення злочину – прямо не зазначені в диспозиції ст. 286 КК України, а отже для даного складу злочину вони є факультативними.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Враховуючи вищевикладене, можна зробити висновок про те, що об'єктивна сторона даного складу злочину включає в себе на-

ступні ознаки: діяння, у вигляді порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, суспільно небезпечні наслідки у вигляді шкоди життю та здоров'ю потерпілого або потерпілих, зазначених у частинах 1-3 ст. 286 КК, необхідний причинний зв'язок між відповідним діянням та наслідками, знаряддя злочину – механічний транспортний засіб та обстановка вчинення злочинів – вчинення злочину під час дорожнього руху, тобто в ситуації підпорядкування руху транспортного засобу правилам дорожнього руху. Під час кваліфікації злочину, передбаченого ст. 286 КК, особливу увагу слід приділяти встановленню причинного зв'язку як обов'язкової ознаки об'єктивної сторони складу злочину, оскільки в вину особі, яка керувала транспортним засобом, можуть ставитися лише ті суспільно небезпечні наслідки, які перебували у необхідному причинному зв'язку з відповідним порушенням правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту.

Література

1. Статистика Генеральної прокуратури України. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112661&libid=100820# (дата звернення: 01.03.2019).
2. Про Правила дорожнього руху: постанова Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2001 р. № 1306. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-%D0%BF> (дата звернення: 01.03.2019).
3. Постанова Пленуму Верховного суду України «Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті» від 23.12.2005 №14. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0014700-05> (дата звернення: 01.03.2019).
4. Про дорожній рух : Закон України від 30 червня 1993 р. № 3353-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3353-12> (дата звернення: 01.03.2019).
5. Постанова Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 5 листопада 2015 року №5-218кч15. URL: [http://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(document](http://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(document)

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено особливості встановлення ознак об'єктивної сторони порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами. Обов'язковими ознаками об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 286 КК, визнано діяння у вигляді порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту, суспільно небезпечні наслідки, зазначені у частинах 1-3 ст. 286 КК, необхідний причинний зв'язок між ними, знаряддя й обстановку вчинення злочину.

Ключові слова: порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, об'єктивна сторона, ознаки.

s)/296419E7CDBF26B4C2257F1E00477EAA (дата звернення: 01.03.2019).

6. Постанова Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 16.03.2012. Категорія справи № 5-28кц11. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/21840015> (дата звернення: 01.03.2019).

7. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63928 (дата звернення: 01.03.2019).

8. Крайник Г. С., Овчаренко А. Є. Щодо перспектив доповнення Кримінального кодексу України статтею 286. «Молодий вечний». 2018 р. № 11 (63). С. 865-868.

9. Коробка О. С. Особливості кримінальної відповідальності водіїв, що вчинили ДТП у стані алкогольного сп'яніння. Юридичний науковий електронний журнал. 2016. № 3. С. 128-130.

10. Яценко С. С. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. К., 2004. 1096 с.

11. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 3-тє вид., переробл. та доповн. / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. К., 2005. 1064 с.

PECULIARITIES OF ESTABLISHING ELEMENTS OF OBJECTIVE SIDE OF VIO-

LATION OF RULES RELATED TO TRAFFIC OR DRIVING SAFETY BY DRIVERS

The article examines peculiarities of establishing elements of objective side of violation of rules related to traffic or driving safety by drivers, which pose difficulties for law-enforcement agent. They are connected with specificity of objective elements of this crime, which specifically connected with the use of mechanic vehicles and their use in traffic conditions.

Peculiarity of disposition of the Art. 286 of the Criminal Code is that law-enforcement agent should address other normative-legal acts to ascertain the content of the violated rule related to traffic or driving safety. An action as a part of objective side of violation of rules related to traffic or driving safety by drivers can be presented by: 1) violation of rules related to traffic; 2) violation of rules related to driving safety. The article examines legal regulation of these rules.

The article substantiates that besides establishing socially dangerous consequences, defined in the Art. 286 of the Criminal Code, establishing necessary causal connection is very complicated. Special difficulties in establishing necessary causal connection are posed, when several road users violate the rules related to traffic or driving safety at the same time. In such cases the courts must ascertain the character of violations committed by each driver, and also if violation committed by one driver was not caused by violation committed by the other and ability of the first driver to avoid an accident and its consequences. It should be noted that under certain conditions criminal liability is excluded if proven that the driver violated traffic rules under emergency situation produced by the other driver. Legal practice and conclusions of the Supreme Court of Ukraine related to such issues are examined.

The article concludes that compulsory elements of objective side of the crime, provided in the Art. 286 of the Criminal Code, are the following: an act of violation of rules related to traffic or driving safety, socially dangerous consequences, provided in the parts 1-3 in the Art. 286 of the Criminal Code, necessary causal connection, instrument presented by a mechanic vehicle and situation of crime presented by committing a violation under traffic rules regulation. It emphasized that only those socially dangerous consequences can be incriminated to a driver which have necessary causal connection with the violation of rules related to traffic or driving safety.

Key words: violation of rules related to traffic or driving safety by drivers, objective side, elements.